

turnout and lower membership in political parties, self-organization initiatives are viewed as a real opportunity for citizens to take an active part in political and social life for the sake of the common good.

However, this approach has its critics. In the opinion of supporters of democracy, self-organization projects along with other forms of political and public participation, are too selective and cover only a small percentage of the population. As a result, participants in such projects cannot be considered as representatives of the whole society in terms of social characteristics (gender, education, class affiliation) and interests (preferences, demands). Moreover, it is the representatives of the upper strata of society who have enough resources and time to participate in self-organized projects, which calls into question their representativeness. The widespread practice of self-organizing initiatives is constrained primarily by problems of scale and time, since they have proved effective only at the local level and in terms of short-term projects. Also, a fairly serious problem is the degree of representativeness of participants in such projects. The prerequisites for the successful implementation of initiatives on self-organization of citizens are: motivation of participants, available resources, the way of mobilization, institutionalization and expectations.

Key words: self-organization, participation, civil society, state, democracy, subsidiarity.

УДК 323.2

Л. А. ПАНКУЛИЧ

ПІДСУМКИ ПЕРШОГО ЕТАПУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ І НЕВИРІШЕНІ ПИТАННЯ

Розглянуто питання реформування адміністративно-територіального устрою в контексті децентралізації. Визначено здобутки і проблемні аспекти, які потребують доопрацювання в ході подальшого реформування. Зроблено висновки про те, що реформа децентралізації в цілому відбувається успішно, оскільки має чіткі рамки і концептуальне наповнення. Водночас потребують вирішення такі питання, як соціально-економічна диференціація громад, формування дійових регіонального і субрегіонального управлінських рівнів, законодавче забезпечення їх ефективного функціонування.

© ПАНКУЛИЧ Лариса Анатоліївна — кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов ПВНЗ «Європейський університет»

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування, територіальна організація влади, територіальна громада, реформи місцевого самоврядування, добровільне об'єднання територіальних громад, субсидіарність.

Pankulych Larisa. The results of the first stage of decentralization in Ukraine: achievements and unresolved issues

The issue of reforming the administrative — territorial system in the context of decentralization is considered; defined the achievements and problems that need to be finalized in the course of further reform. It is concluded that decentralization reform in general is successful, since it has a clear framework and conceptual content. At the same time, there are issues that need to be further elaborated in the course of further reform — social and economic differentiation of communities, the formation of effective regional and subregional administrative levels and the adoption of appropriate legislation to ensure their effective functioning.

Key words: decentralization, local government, local governments, territorial organization of power, local community, local government reform, voluntary association of communities, subsidiarity.

Впродовж останніх років реформа адміністративно-територіального устрою нашої держави набирає обертів — об'єднання територіальних громад, міжмуніципальна консолідація, децентралізація фінансових потоків, прийняття відповідної законодавчої бази — усі ці аспекти потребують більш ґрунтовного дослідження в контексті визначення здобутків і проблемних аспектів, які потребують доопрацювання під час подальшого реформування. Проблемі реформування системи адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування в Україні присвячено досить широке коло праць вітчизняних науковців, серед яких роботи: О. Бориславської, Р. Войтовича, В. Вакуленка, Ю. Ганушака, І. Заверухи, Н. Гончарук, В. Карпенка, В. Куйбіди, Н. Зіновчука, О. Коротича, І. Козюри, Я. Малика, А. Матвієнка, М. Пухтинського, А. Ткачука, Ю. Шарова та інших. Більшість з новітніх наукових праць присвячена обґрунтуванню перспектив імплементації європейських моделей організації діяльності органів публічної влади, заснованої на принципах децентралізації влади в контексті надання територіальним громадам і регіонам більших прав та

повноважень у вирішенні питань місцевого і регіонального соціально-економічного розвитку. Проте сьогодні бракує досліджень, які містять аналіз поточного стану впровадження реформ з визначенням позитивних аспектів реформування а також тих питань, які потребують доопрацювання в ході подальшого реформування.

За визначенням вітчизняних авторів І. Кресіної, І. Поліщук, О. Яроша децентралізація — процес інституційної реструктуризації, що має за мету передачу влади, ресурсів і відповідальності з вищих щаблів до нижчих¹. У контексті децентралізації в Україні одночасно проводиться декілька реформ у сфері державного управління: 1) реформа місцевого самоврядування; 2) реформа територіальної організації влади; 3) реформа регіональної політики.

Вагомим кроком у напрямі проведення реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади стало затвердження 1 квітня 2014 року Кабінетом Міністрів України Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні № 333-р. (далі Концепція). Серед іншого в Концепції йдеться про те, що сформована система місцевого самоврядування не задовольняє потреб суспільства, оскільки, починаючи з 1991 року чисельність сільського населення зменшилась 2,5 млн. осіб, а кількість сільських населених пунктів — на 348 одиниць. Разом з тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць². Крім того, у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш як 3 тис. осіб, з яких у понад 1 тис. громадах — менше 500 осіб. У більшості з них відсутні виконавчі органи відповідних сільських рад, бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Особлива увага у Концепції зосереджується на дотаційності бюджетів місцевого самоврядування, де понад 5 тис. територіальних громад на 70% утримуються за рахунок коштів державного бюджету, а близько 500 — на 90%. Власне тому основним завданням Концепція визначає забезпечення доступності та якості публічних послуг (територіальної доступності), що передбачає надання послуг на території громади, де

проживає особа³. Іншими словами, Концепція виходить із принципу субсидіарності — повноваження мають належати тому рівню управління, який знаходиться найближче до людини і на якому можливе виконання відповідних повноважень з точки зору ефективності. Зокрема, на рівень громади передаються повноваження: початкова і середня освіта, первинна медицина, житлово-комунальне господарство, будівництво, місцеві дороги, інфраструктура тощо. На першому етапі втілення реформи (до кінця 2014 року) Концепцією передбачалось: — внесення необхідних змін до Конституції України; — створення законодавчої бази для об'єднання громад; — врегулювання нового адміністративно-територіального устрою; — надання фінансової підтримки щойно створеним громадам, чітке розмежування їх власних і делегованих повноважень; — створення необхідних матеріальних, фінансових і організаційних умов для виконання цих повноважень. На другому етапі (2015–2017 роки) планувалося уніфікувати стандарти надання послуг, реорганізувати місцеву владу на новій територіальній основі, провести вибори. За результатами реформи територіального устрою в Україні має бути сформовано три рівня місцевого самоврядування: область (або регіон), район і громада, що складається з декількох об'єднаних населених пунктів. Повноваження між трьома рівнями місцевого самоврядування мають бути чітко розмежовані. Концепцією передбачався також перехід виконавчої влади від місцевих адміністрацій до виконавчих комітетів місцевих рад; адміністративний контроль покладено на префектів, які замінять глав обласних державних адміністрацій.

Слід зазначити, що спроба внесення змін до Конституції до кінця 2014 року виявилася невдалою, оскільки Верховна Рада так і не розглянула законопроект, запропонований Президентом, і його було знято з розгляду.

Істотним напрацюванням в контексті формування спроможного базового рівня місцевого самоврядування, передачі більшості важливих для людини повноважень став Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII,

прийнятий Верховною Радою України 5 лютого 2015 року. Закон «регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад (принципи, основні умови, порядок підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад)⁴.

За результатами об'єднання: з 2015 по 2018 роки в Україні створено 878 об'єднані територіальні громади (ОТГ); до складу який увійшли більше 4 тисяч колишніх місцевих рад. Нині в об'єднаних територіальних громадах проживають близько 9 млн осіб. У 2016 році об'єднані територіальні громади реалізували понад 1300 проектів розвитку — отримали у комунальну власність майже 1.5 млн га земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів. Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців в раді громади.

Важливим кроком у напрямку формування спроможних громад стало їх співробітництво, основні форми і принципи якого знайшли своє втілення у Законі «Про співробітництво територіальних громад» № 1508-VII від 17 червня 2014 року. Де-факто Законом визначено механізми вирішення спільних проблем громад — утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо⁵. Слід зазначити, що на початкових етапах реформи територіальні громади досить обережно ставились до механізму співпраці. Так, станом на червень 2017 року було укладено 84 договори про співробітництво між територіальними громадами України. Зачасту ці договори стосувались локальних проектів співробітництва, хоча були і більш масштабні — проекти про створення та утримання спільного полігону для твердих побутових відходів. Проте вже на кінець 2018 року укладено близько трьохсот договорів про співробітництво. Загалом цим механізмом скористались понад тисячу громад. Згідно даних Департаменту з питань місцевого самоврядування та територіальної організації влади, найактивніше в контексті співробітництва територіальні громади спів-

працюють у Хмельницькій, Чернігівській, Полтавській та Вінницькій областях.

На децентралізацію фінансових потоків був спрямований Закон «Про внесення змін до бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» № 1789-VIII від 20 грудня 2014 року⁶. Революційний крок, на який Україна не наважувалась протягом багатьох років було здійснено. Відбувся перехід від системи вирівнювання місцевих бюджетів «за видатками» до системи вирівнювання «за доходами». Ця система передбачає надання територіальним громадам міст обласного значення та об'єднаним територіальним громадам можливість для стимулювання власного економічного розвитку. Якщо раніше у фінансово спроможних територіальних громадах залишався необхідний мінімум, який необхідний був на їхні видатки, а тих, у кого було мало коштів держава, де-факто дотувала, то нині ситуація кардинально змінилась: вирівнювання між територіальними громадами відбувається не по видатках, а по доходах — надходжень від податку на доходи громадян на 1 особу. Якщо в об'єднаній територіальній громаді рівень такого доходу значно вищий середньо українського показника, то вилучається лише 50% від сум, що перевищують 110% середньо українського показника. Якщо надходження менші, то держава надає 80% коштів, яких не вистачає до 90% від середньо українського показника. За підсумками фінансової децентралізації позитивний аспект полягає у зростанні місцевих бюджетів впродовж останніх років: з 68.6 млрд у 2014 році до 234 у 2018 році, загалом — на 165.4 млрд грн.

Досвід європейських країн свідчить про те, що успішна реалізація процесів децентралізації має логічне завершення у формуванні ефективної системи регіонального управління. В цьому контексті Верховною Радою України 5 лютого 2015 року прийнято Закон № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики», що визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики, а також її пріоритетні напрями : 1) стимулювання та підтримка місцевих ініціатив

щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей; 2) зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку; 3) формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій; 4) стимулювання міжрегіональної інтеграції, інтеграції регіональних економічних, інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір, подолання міжрегіонального відчуження; 5) визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо вирішення проблем; 6) створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища шляхом врахування екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах; 7) формування з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом та інші⁷.

На регіональному рівні пропонується забезпечити функціонування 27 регіонів (включаючи відновлення влади на тимчасово окупованих територіях), на субрегіональному — укрупнення районів орієнтовно до 100 одиниць. Серед нових завдань, поставлених урядом В. Гройсмана на початку 2019 року — «затвердити нову територіальну основу країни — 100 спроможних районів і 1600-1800 спроможних громад, закріпити фінансову самодостатність місцевого самоврядування, сформувати ефективну систему управління, упорядкувати систему державного контролю, а також уникнути дублювання функцій»⁸. Слід зазначити, що широкий спектр можливостей для інтенсифікації взаємодії між Україною та ЄС у сфері регіональної політики, розвитку транскордонного співробітництва та сільських територій передбачено Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року. Деякі дослідники відзначають, що «першочерговим завданням держави на шляху регіо-

нальної інтеграції повинен стати пошук раціонального балансу між децентралізацією управління та концентрацією всієї повноти влади в єдиному центрі. З огляду на це, саме держава має взяти на себе функцію гармонізації регіональних, міжрегіональних та загальнодержавних інтересів з урахуванням передового світового досвіду, насамперед щодо запровадження принципу субсидіарності, рівних прав та обопільної відповідальності центру і регіонів за соціально-економічний розвиток держави⁹. Водночас інші досить слушно зауважують, що роль держави щодо забезпечення розвитку регіонів у сучасному світі не обмежується лише регуляторними функціями стимулювання економічного зростання, раціонального використання трудового потенціалу. Головною метою державного управління регіональним розвитком стає «забезпечення економічної й соціальної стабільності, захист вітчизняних виробників на світових ринках, правовий перерозподіл доходів громадян, гармонізація майнових відносин, зміцнення існуючого ладу, демократизація управління, інтеграція держави в європейські та євроатлантичні структури¹⁰. Вищезазначені міркування є досить слушними, оскільки кожен з державних інструментів, що їх застосовує держава з метою впливу на регіональний розвиток — нормативно-правове регулювання, пряме державне інвестування, перерозподіл бюджетних ресурсів, встановлення прямих інституційних відносин між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування за сучасних умов потребує перегляду, доцільності та масштабів застосування з метою пошуку оптимального балансу «держава — регіон — громада». Крім того, Закон України № 156-VIII від 5 лютого 2015 року «Про засади державної регіональної політики» також виходить із вищезазначених аспектів.

Слід зазначити, що серед населення переважає підтримка кроків влади щодо децентралізації. Зокрема, таку підтримку висловили 43% опитаних (в червні 2017 року — 42%), тоді як негативно до діяльності влади у цій сфері ставиться 22% (у 2017 році — 27%). Прихильники реформи децентралізації переважають у всіх макрорегіонах, за винятком Сходу (тут

рівень підтримки становить лише 24%, а негативне ставлення задекларували 29%). Найбільшою ж підтримка політики децентралізації є на Заході (53%)¹¹. Водночас більшість українців, не відчуває змін від використання додаткових коштів, які місцеві бюджети отримали протягом останніх років — таку позицію висловили 61% (в червні 2017 року — 55%). Частка тих, хто відчув зміни на краще внаслідок збільшення місцевих бюджетів, досить невелика (18%), і лише трохи вища за частку тих, хто побачив зміни на гірше (останніх 14%). Серед тих, хто помітив позитивні зміни, найчастіше згадувалося покращення ситуації з благоустроєм, санітарним станом біля будинків (46%), покращення роботи ЖКХ (22%) та міського транспорту (21%)¹².

За підсумком першого етапу проведення реформи децентралізації доходимо висновку про те, що в цілому цей процес проходить успішно:

1) впродовж останніх років прийнято основний пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг: Закон України «Про співробітництво територіальних громад від 17 червня 2014 року; Закон України «Про внесення змін до бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 20 грудня 2014 року; Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року. Нове законодавство дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг (реєстрація місця проживання, державна реєстрація юридичних та фізичних осіб, підприємств, об'єднань громадян тощо);

2) на основі нової законодавчої бази посилилась мотивація до міжмуніципальної консолідації в країні, створено належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Водночас, за умови якщо громада не займатиметься власним розвитком, стимулюванням місцевого бізнесу, її бюджетні можливості будуть зменшуватись у порівнянні з більш успішними громадами;

3) децентралізація створює умови для формування незалежних громад, наділених необхідними ресурсами, передусім, фінансовими на реалізацію своїх повноважень. Якщо раніше і повноваження і ресурси були сконцентровані в центрі та розподілялися по виконавчій вертикалі, то нині основна частина зароблених коштів залишається в громаді, і її члени самі приймають рішення, на що ці гроші витратити;

4) поступово трансформуються відносини між центром та об'єднаними громадами від підпорядкування до партнерства; ці відносини набувають більш прагматичного характеру.

Питання, які потребують доопрацювання в ході подальшого реформування:

1) в процесі реформи децентралізації та об'єднання громад змінилися відносини з центром, нові об'єднані громади отримали повноваження і ресурси, прямі субвенції на здійснення проектів. Водночас виникають труднощі адміністрування цих ресурсів і забезпечення інфраструктури в об'єднаних громадах. Зокрема, бракує ресурсів для підготовки тендерної документації, належної звітності. Щоб стати ефективними і конкурентними, об'єднаним громадам необхідні навички і вміння не тільки більш ефективно використовувати кошти, перерозподілені на місцевий рівень, а й залучати додаткові кошти від донорів, агентств Державного фонду регіонального розвитку, розробляти нові конкурентні проекти;

2) під час втілення реформи виникає ризик соціально-економічної диференціації на заможні і бідніші громади. Цей ризик зростає з надходженням ресурсів у щойно об'єднані громади, що залишає далеко позаду ті громади, котрі зволікають з об'єднанням. Досвід об'єднання громад у 2018 році свідчить про те, що кількість громад, котрі претендують на отримання коштів збільшується. Відповідно, ті, хто зволікають з об'єднанням, отримуватимуть меншу підтримку. Такий ризик можна усунути за допомогою підвищення ефективності діяльності місцевого самоврядування, розробки проектів, залучення додаткових державних і донорських ресурсів для розвитку потенціалу громади;

3) утворення ОТГ у районах веде до ослаблення економічних та управлінських можливостей району, а відтак до конфліктів між районним рівнем управління та головами об'єднаних територіальних громад, тому основні зусилля держави потрібно спрямувати на впорядкування планування та фінансування регіонального розвитку, виокремлення найбільш проблемним з точки зору розвитку територій та визначення інструментів для підтримки їх розвитку. В цьому контексті першочергового прийняття потребують низка важливих законів: «Про засади адміністративно-територіального устрою України» (визначає засади, на яких має ґрунтуватися адміністративно-територіальний устрій України, види населених пунктів, систему адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адмінтеродиниць та населених пунктів тощо); «Про внесення змін до закону «Про регулювання містобудівної діяльності» (усуне існуючі недоліки регулювання містобудівної діяльності, унеможливить нецільове використання та розподіл земель; закон «Про місцевий референдум»;

4) хоча серед населення і переважає підтримка кроків влади щодо децентралізації (підтримку висловили 43% опитаних респондентів), проте, основною перешкодою залишається низька активність громадян, відсутність бажання брати відповідальність на себе і приймати рішення, що обумовлено історичним спадком нашої держави. Такі моделі поведінки були закладені при Радянському Союзі і на сьогодні вимагають серйозної роботи з населенням. Низька активність громад слугує підґрунтям для управління процесом децентралізації «зверху» (негативним аспект). Для просування реформи потрібно пояснювати переваги нового устрою не тільки представникам влади, а й самим членам громад.

Реформа децентралізації передбачає конкретні кроки щодо підвищення якості життя в громадах, вона має чіткі рамки і концептуальне наповнення. В процесі децентралізації реалізується низка реформ — місцевого самоврядування, територіаль-

ної організації влади та регіональної політики. Досягненнями реформи є поліпшення структури управління, зменшення рівня потенційної політичної корупції завдяки прямим міжбюджетним відносинам між центром і громадами. Реформу децентралізації в Україні нині підтримують десятки міжнародних програм та проектів. Ключовими донорами виступають США, ЄС, які діють через проекти DOBRE, PULS, U-LEAD. Проте для успішного завершення цього процесу визначальними є як активність громадян, так і політична єдність правлячої коаліції.

1. Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizmi та інші новотвори) / І.Я. Вдовичин, Л.Я. Угрин, Г.В. Шипунов та ін.; за заг. Ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий світ — 2000», 2015. С. 101. 2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> 3. Там само. 4. Про об'єднання територіальних громад: Закон України № 157-VIII від 5 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-viii>. 5. Про співробітництво територіальних громад: Закон України № 1508-VII від 17 червня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> 6. Про внесення змін до бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України № 1789-VIII від 20 грудня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-19> 7. Про засади державної регіональної політики»: Закон України № 156-VIII від 5 лютого 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>. 8. Уряд затвердив план дій другого етапу децентралізації. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/uryad-zatverdyyv-plan-diy-drugogo-etapu-decentralizaciyi> 9. Лопушинський І.П. Формування та реалізація державної регіональної політики України в контексті євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2009. №1. С. 10. 10. Сьоміч М.І. Поняття регіональної політики в економічному розвитку держави. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=131> 11. Презентація результатів соціологічного дослідження Ради Європи щодо впровадження реформи децентралізації у 2017 році. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2410757-vprovadzenna-reformi-decentralizacii-rezultati-socdoslidzenna-prezentuutennadij-zubko-ta-predstavniki-radi-evropi.html>. 12. Там само.

Pankulych Larisa. The results of the first stage of decentralization in Ukraine: achievements and unresolved issues

In recent years, the reform of the administrative-territorial structure of our state is gaining momentum. According to the results of its first stage, we arrive at the conclusion that in the whole this process is successful — in recent years the main package of laws has been adopted to extend the powers of local self-government bodies and optimize the provision of administrative services. Based on the new legislative framework, the motivation to inter-municipal consolidation has increased, appropriate legal conditions and financial mechanisms have been created for the formation of capable territorial communities of villages, settlements, cities, which unite their efforts in solving urgent problems. The achievements of the reform are to improve the governance structure, reduce the level of potential political corruption through direct intergovernmental relations between the center and the communities. At the same time, there is a risk of socio-economic differentiation for wealthy and poorer communities. At present, regional and subregional levels of governance are at the top of the agenda. Among the outstanding issues remains low activity of citizens, lack of desire to take responsibility for themselves and make decisions. To advance the reform, it is necessary to explain the advantages of the new system not only to the authorities, but also to the members of the communities themselves.

Key words: decentralization, local government, local governments, territorial organization of power, local community, local government reform, voluntary association of communities, subsidiarity.

УДК 327.8: 15

А. П. ДЕМАРТИНО

**ОСОБЛИВОСТІ ВТРУЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
У ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Розкриваються сутність та причини організації втручання Росії у внутрішньополітичні процеси країн Європейського Союзу. Розглядаються основні інструменти впливу на політику країн ЄС. Виокремлюються особливості їхнього застосування.

Ключові слова: втручання, вплив, інструменти втручання.

© **ДЕМАРТИНО Андрій Павлович** — кандидат історичних наук, докторант Інституту держави і права імені В. М. Корещького НАН України